Prof. Sakari Melander
15.11.2019

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: **KAA 2/2019 vp**: **Kansalaisaloite: Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi – Suostumus2018**

Yleistä

Käsiteltävänä olevassa kansalaisaloitteessa ehdotetaan ennen muuta raiskausrikosta koskevan rikoslain (39/1889) 20 luvun 1 §:n muuttamista niin sanottua suostumusperustaista tunnusmerkistömallia ilmentäväksi. Lisäksi kansalaisaloitteessa ehdotetaan tiettyjä muita raiskausrikosta koskevasta ehdotetusta muutoksesta johtuvia muutoksia rikoslain 20 luvun sisältämään sääntelyyn.

Oikeusministeriö on 11.4.2019 asettanut rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta valmistelevan työryhmän, jonka toimikausi päättyy 31.5.2020. Työryhmän tehtäviin kuuluu muun muassa valmistella säännökset, joilla suostumuksen asemaa raiskausrikoksen tunnusmerkistössä vahvistetaan. Olen mainitun työryhmän jäsen ja työryhmän työ on parhaillaan käynnissä, minkä vuoksi tässä lausunnossa ei esitetä nimenomaisia kantoja raiskausrikoksen tunnusmerkistön muotoilusta vaan keskitytään tarkastelemaan kansalaisaloitteen sisältämää ehdotusta ja sen perusteluja yleisemmällä tasolla.

Lausuntonani esitän kunnioittavasti seuraavan.

Yleistä käsiteltävänä olevasta kansalaisaloitteesta

Käsiteltävänä on rikosoikeudelliseen lainsäädäntöön kohdistuva kansalaisaloite. Kansalaisaloitteessa instrumenttina on kysymys kansalaisten suoria vaikutusmahdollisuuksia edistävästä välineestä ja edustuksellista demokratiaa tukevasta ja vahvistavasta instituutiosta. Kansalaisaloitteen yhtenä tarkoituksena on toimia kanavana kansalaiskeskustelun avaamisessa ja samalla

kansalaisaloitteen keinoin voidaan nostaa uusia kysymyksiä poliittisen keskustelun kohteeksi (HE 60/2010 vp, s. 25/II). Kansalaisaloitteen ilmentämä kansalaisvaikuttamisen kehittäminen voi esimerkiksi eduskunnan perustuslakivaliokunnan omaksuman näkemyksen mukaan osaltaan yleisesti ehkäistä poliittista vieraantumista (PeVM 9/2010 vp, s. 9/II). Luonteeltaan kansalaisaloite on ensisijaisena pidettyä edustuksellista järjestelmää täydentävä siten, että pääasiallisesti eduskunnan lainsäädäntötyö perustuu hallituksen esityksiin ja kansanedustajien lakialoitteisiin (PeVM 9/2010 vp, s. 9/II, PeVM 6/2011 vp, s. 2/II, PeVL 1/2017 vp, s. 2 ja PeVL 41/2017, s. 2). Kansalaisaloitteessa on sen sijaan kysymys uuden ja samalla tärkeän kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksien lisäämistä tosiasiallisesti tarkoittavan kanavan avaamisesta lainsäädäntöasian vireille saattamiseksi, jossa voi myös nostaa uusia kysymyksiä poliittisen keskustelun kohteeksi (ks. esim. PeVM 9/2010 vp, s. 9/II, PeVM 6/2011 vp, s. 2/II, PeVL 1/2017 vp, s. 2 ja PeVL 41/2017 vp, s. 2).

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan käytännössä on lisäksi korostettu, että kansalaisaloitteisiin suhteellisen uutena instituutiona tulee suhtautua eduskuntakäsittelyssä myönteisesti. Tästä huolimatta kansalaisaloitteiden käsittely ei saa olla kritiikitöntä ja esimerkiksi selvästi perus- ja ihmisoikeuksien vastaiset aloitteet on perustuslakivaliokunnan näkemyksen mukaan perusteltua jättää valiokunnissa käsittelemättä, vaikka ne muodollisesti saataisiinkin eduskunnassa vireille (PeVM 6/2011 vp, s. 3/I, PeVL 1/2017 vp, s. 2 ja PeVL 41/2017 vp, s. 2).

Eduskunnan lakivaliokunnan rikosoikeudelliseen lainsäädäntöön liittyvien kansalaisaloitteiden käsittelyä koskevassa käytännössä on korostettu rikosoikeudellisen järjestelmän legitiimiksi kokemisen suhdetta siihen, että rikosoikeudellisen järjestelmä heijastaa kansalaisten oikeustajua. Valiokunta on korostanut, että rikosoikeudellisen järjestelmän toiminnan tulee perustua siihen, että ihmiset kokevat normiston omakseen, kunnioittavat ja arvostavat sen sisältöä sekä pitävät sitä sellaisenaan seuraamisen arvoisena. Tästä näkökulmasta valiokunta on pitänyt kansalaisaloitetta tärkeänä toimintakanavana rikosoikeudellisen lainsäädännön kannalta (LaVM 31/2014 vp, s. 2/I). Toisaalta valiokunta on korostanut selvää olevan, että ollakseen hyväksyttävää ja legitiimiä lainsäädännön on täytettävä tietyt oikeudelliset reunaehdot, jotka seuraavat perustuslaista, kansainvälisistä velvoitteista, lainsäädännön perusperiaatteista sekä oikeudenalakohtaisesta sääntelytraditiosta (LaVM 31/2014 vp, s. 2/I; ks. myös HaVM 8/2016 8/2016 vp, s. 2).

Nähdäkseni käsiteltävänä oleva kansalaisaloite on erityisen merkityksellinen nimenomaan siinä suhteessa, että siinä nostetaan tärkeä rikosoikeudelliseen lainsäädäntöön sekä sen soveltamiskäytäntöön liittyvä seikka poliittisen keskustelun kohteeksi (ks. myös Sakari Melander, Rangaistuskäytäntö ja sen muuttaminen rikosoikeudellisena erityiskysymyksenä, teoksessa Dan Frände et al. (toim.), Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019 (Forum Iuris 2019), s. 353–357 (342–370)). Seksuaalirikoksia koskeva sääntely kuuluu rikosoikeudellisesti rangaistavan käyttäytymisen ydinalueelle ja niin seksuaalirikoksia koskevat lainsäädäntöratkaisut samoin kuin yksittäiset seksuaalirikoksia koskevat tuomioistuinratkaisut herättävät myös usein laajaa julkista keskustelua, mikä entisestään korostaa käsiteltävänä olevan kansalaisaloitteen merkityksellisyyttä.

Käsiteltävänä oleva kansaisaloite on muodoltaan kansalaisaloitelain (12/2012) 4 §:n 1 momentissa tarkoitettu lakiehdotuksen sisältävä kansalaisaloite, jollainen käsitellään eduskunnan työjärjestyksen (19.12.1999/40 v. 2000) 53 §:ssä (895/2012) säädetyssä järjestyksessä. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan käytännössä on arvioitu lakiehdotuksen sisältävän kansalaisaloitteen toteuttamiskelpoisuutta suhteessa sen edellyttämään mahdolliseen jatkovalmisteluun. Valiokunta on todennut, että jos kansalaisaloitteen sisältämän lakiehdotuksen katsotaan edellyttävän laajaa jatkovalmistelua, eduskunta voi tehdä kansalaisaloitteen pohjalta päätöksen, jossa

edellytetään valtioneuvoston valmistelevan asiasta hallituksen esityksen, johon liittyvässä jatkovalmistelussa esimerkiksi toteutetaan lakiteknistä viimeistelyä tai vaikutusten arviointia taikka saatetaan lakiehdotus vastaamaan perustuslaista johtuvia vaatimuksia (PeVL 41/2017 vp, s. 5). Jos kysymys on nimenomaan lakiehdotuksen sisältävästä kansalaisaloitteesta, sen jatkokehittäminen on eduskuntakäsittelyssä valiokunnan näkemyksen mukaan toteutettava yhteistyössä valtioneuvoston kanssa, minkä lisäksi valiokunta on tässä yhteydessä korostanut valtioneuvostossa toteutetun lainvalmistelun ensisijaisuutta perustuslain lainsäädäntömenettelyä koskevat säännökset ja hyvän lainvalmistelun periaatteet huomioon ottaen (PeVL 41/2017 vp, s. 6). Vaihtoehtona kysymykseen tulee myös lakiehdotuksen sisältävän kansalaisaloitteen hylkäävän mietinnön antaminen ja eduskunnan asiaa koskevan lausuman ehdottaminen, mikäli kansalaisaloitteessa esitettyjä tavoitteita päädytään tukemaan (PeVL 41/2017 vp).

Kuten edellä on todettu, käsiteltävänä oleva kansalaisaloite sisältää lakiehdotuksen. Eduskunnan lakivaliokunta on edellä todetun mukaisesti myös korostanut, että myös kansalaisaloitteiden käsittelyn yhteydessä on huomattava, että ollakseen hyväksyttävää ja legitiimiä lainsäädännön on täytettävä tietyt oikeudelliset reunaehdot, jotka seuraavat perustuslaista, kansainvälisistä velvoitteista, lainsäädännön perusperiaatteista sekä oikeudenalakohtaisesta sääntelytraditiosta (LaVM 31/2014 vp, s. 2/I).

Edellä todettu johtaa usein siihen, että lakiehdotuksen sisältävää kansalaisaloitetta ei ole erityisen yksinkertaista hyväksyä, koska selvää useimmissa tapauksissa on, että kansalaisaloitteen laatijoilla ei ole sellaista lainvalmistelukokemusta ja -asiantuntemusta käytettävissään, joka mahdollistaisi perusteellisten ja asianmukaisten ehdotetun lainsäädännön vaikutusten arviointia koskevien analyysien tekemisen, asianmukaisten suhdetta perustuslakiin ja säätämisjärjestystä koskevien perustelujen laatimisen, minkä lisäksi kansalaisaloitteiden sisältämien lakiehdotusten laatimisen suhteen ei ole realistista ajatella aloitteen laatijoiden olevan perillä hyvän oikeudellisen sääntelyn edellyttämistä kielellisistä vaatimuksista, oikeudenalakohtaisista sääntelytraditioista tai muista sääntelyn hyväksyttävyyteen vaikuttavista seikoista, esimerkiksi tietyn oikeudenalan yleisiin oppeihin liittyvistä kysymyksistä. Tämä johtaa tilanteeseen, jossa kansalaisaloite kannattaisi ensisijaisesti laatia kansalaisaloitelain 4 §:n 1 momentissa tarkoitetuksi ehdotuksen lainvalmisteluun ryhtymisestä sisältäväksi kansalaisaloitteeksi. Tämä taas saattaa merkitä kansalaisaloitteessa ehdotetun asiaintilan saavuttamisen viivästymistä aloitteen tekijöiden toivomasta, joskin tavoite kansalaisaloitteen kohteena olevan asian saattamisesta poliittisen päätöksenteon kohteeksi toteutuu.

Raiskausrikoksen tunnusmerkistömallin muuttaminen suostumusperustaiseksi

Kansalaisaloitteessa ehdotetaan, että raiskausrikosta koskevaa rikoslain 20 luvun 1 §:ää muutettaisiin siten, että se perustuisi jatkossa niin sanottuun suostumusperustaiseen tunnusmerkistömalliin nykyiseen pakkoon perustuvan tunnusmerkistömallin sijasta. Kansalaisaloite sisältää nimenomaisen asiaa koskevan lakiehdotuksen. Ehdotusta perustellaan tavoitteella suojata seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja kansalaisaloitteessa katsotaan, että voimassa oleva rikoslain 20 luvun 1 §:n sääntely ei riittävästi ilmennä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaamisen tavoitetta, koska sen mukaan pääsääntönä on seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvien loukkausten rangaistavuus vain väkivallan tai sen uhkan yhteydessä.

Kansalaisaloitteessa ilmaistu lähtökohta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan vahvistamisesta raiskausrikosta koskevaa sääntelyä uudistamalla on nähdäkseni kannatettava ja sitä voidaan puoltaa useilla perusteilla.

Ensinnäkin kansainvälinen ymmärrys raiskausrikosta koskevan sääntelyn suojelukohteesta sekä siihen liittyvällä rikosoikeudellisella sääntelyllä katettavasta moitittavasta käyttäytymisestä on viimeisten vuosikymmenten aikana alkanut korostaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaa sekä suostumuksen puuttumista keskeisenä raiskausrikoksen tunnusmerkistötekijänä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) katsoi ensinnäkin jo vuonna 2003 ratkaisussa M.C. v. Bulgaria, että tapauksessa arvioitavana olleen raiskausrikoksen tutkinnassa ei ollut kiinnitetty riittävästi huomiota asianomistajan mahdollisen suostumuksen puuttumiseen. Yleisemmin EIT katsoi ratkaisussaan, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 ja 8 artiklasta johdetut valtioon kohdistuvat positiiviset toimintavelvoitteet tulee seksuaalirikoksiin suhteutettuina ymmärtää niin, että artiklat edellyttävät minkä tahansa uhrin suostumuksetta tehdyn seksuaalisen teon rankaisemista, myös tilanteissa, joissa uhri ei ole tehnyt fyysistä vastarintaa (M.C. v. Bulgaria, 4.12.2003, 166 kohta). Ratkaisussa omaksuttu lähtökohta on sittemmin toistettu EIT:n ratkaisukäytännössä, jossa on korostettu suostumuksen puuttumisen kontekstisensitiivistä arviointia (esim. M.G.C. v. Romania, 15.3.2016, I.C. v. Romania, 24.5.2016 ja E.B. v. Romania, 19.3.2019).

Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskeva yleissopimus (ns. Istanbulin sopimus, SopS 53/2015)) sisältää selkeän seksuaalista väkivaltaa, mukaan lukien raiskaus, koskevan kriminalisointivelvoitteen. Sopimuksen 36 artiklan 1 kappaleen mukaan sopimuksen osapuolten on toteutettava tarvittavat lainsäädäntö- ja muut toimet varmistaakseen, että seksuaalinen tunkeutuminen toisen emättimeen, peräsuoleen tai suuhun jonkin ruumiinosan tai esineen avulla ilman tämän henkilön suostumusta, muu toiseen henkilöön ilman tämän suostumusta kohdistuva seksuaalinen teko ja toisen henkilön saattaminen ilman hänen suostumustaan seksuaalisiin tekoihin kolmannen henkilön kanssa ovat rangaistavia tekoja. Artiklan 2 kappaleen mukaan henkilön on annettava suostumus vapaaehtoisesti vapaasta tahdostaan, joka arvioidaan kulloistenkin olosuhteiden mukaan. Sopimusta koskevan selitysmuistion mukaan artikla velvoittaa sopimukseen sitoutuneet valtiot säätämään rangaistavaksi sellaiset seksuaaliset teot, jotka toteutetaan ilman vapaasti annettua suostumusta, mutta toisaalta lainsäädännön sanamuodon todetaan olevan sopimukseen sitoutuneiden valtioiden harkintavaltaan kuuluva asia samoin kuin niiden tekijöiden määrittely, joiden käsilläollessa vapaasti annetun suostumuksen ei katsota olevan käsillä (Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combatin violence against women and domersic violence (Istanbul, 11.V.2011), 193 kohta).

Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (GREVIO) on ensimmäisessä Suomea koskevassa 2.9.2019 julkaistussa raportissaan kiinnittänyt huomiota siihen, että Suomen raiskausrikosta koskeva sääntely ei nimenomaisesti pohjaudu suostumuksen puuttumista ilmentävään lainsäädäntömalliin. GREVIO onkin katsonut, että kaikki Istanbulin sopimuksen 36 artiklassa tarkoitetut seksuaaliseksi väkivallaksi katsotut teot eivät tämän vuoksi ole Suomessa rangaistavia. GREVIO päätyi raportissaan vahvasti kannustamaan Suomea kokonaisvaltaiseen seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön uudistamiseen siten, että vapaaehtoisesti annettu suostumus asetettaisiin seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön lähtökohdaksi (GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence

against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Finland. GREVIO/Inf(2019)9 Finland, 165–169 kohta).

Myös kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan YK:n yleissopimuksen (SopS 68/1986) noudattamista valvova CEDAW-komitea on Suomen 7. määräaikaisraportista 28.2.2014 antamissaan johtopäätöksissä suositellut raiskausrikosta koskevan lainsäädännön muuttamista suostumusperustaiseen tunnusmerkistömalliin perustuvaksi (CEDAW/C/FIN/CO/7, 19(e) kohta).

Edellä mainitut raiskausrikosta koskevat kansainväliset velvoitteet ja suositukset nähdäkseni varsin vahvasti puoltavat kansalaisaloitteessa ilmaistua tavoitetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan vahvistamisesta sekä raiskausrikoksen tunnusmerkistön määrittelystä tavalla, joka nykyistä paremmin ja nimenomaisemmin kiinnittää huomiota keskeiseen raiskausrikosta koskevaan tunnusmerkistötekijään eli asianomistajan suostumuksen tai tahdon puuttumiseen.

Toiseksi raiskausrikoksen tunnusmerkistön määrittämistä suostumusperustaisen tunnusmerkistömallia nimenomaisemmin ilmentäväksi puoltaa raiskausrikosta koskevan sääntelyn suojelukohde, seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Olisi käytännölle vierasta ja epäluontevaa ajatella, että yksilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta voisi loukata lähinnä tilanteissa, joissa toinen pakotetaan sukupuoliyhteyteen käyttämällä väkivaltaa tai sen uhkaa. Selvää nähdäkseni on, että vastoin tahtoa toteutettu sukupuoliyhteys loukkaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Voimassa oleva raiskausrikosta koskeva sääntely saattaa näin jättää rangaistavan käyttäytymisen ulkopuolelle tilanteita, joissa on kysymys seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavasta teosta, etenkin sellaisia, joissa on kysymys asianomistajan niin sanotusta jäätymisestä, johon myös kansalaisaloitteen perusteluissa viitataan. Tämänkaltaisissa tilanteissa tulisi EIT:n ratkaisukäytännön perusteella kiinnittää huomiota suostumuksen puuttumiseen sekä sitä koskevaan kontekstisensitiiviseen arviointiin. Myös kansalaisaloitteen perusteluissa mainitut uhrin asianomistajan alistumiseen tai sellaiseen strategiseen passiivisuuteen, jolla tavoitellaan suuremman vahingon välttämistä, liittyvät tilanteet eivät välttämättä ongelmitta tulisi nykysääntelyn nojalla arvioiduiksi. Myös eduskunnan lakivaliokunnan käytännössä on kiinnitetty huomiota siihen, että nykyisessä raiskausrikosta koskevassa sääntelyssä on katvealueita, jolloin raiskausrikosta koskevaa sääntelyä ei välttämättä voida soveltaa, vaikka kysymys olisi uhrin suostumuksetta tehdystä teosta (LaVM 24/2018 vp, s. 22–23).

Kolmanneksi raiskausrikoksen suostumusperustaista tunnusmerkistömallia voidaan perustella sillä, että raiskausrikos ymmärretään nykyisin ennen muuta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksena, mitä edellä tarkastellut kansainväliset velvoitteet myös ilmentävät. Tältä osin on myös huomattava, että eduskunnan perustuslakivaliokunta on nimenomaisesti todennut, että suostumuksen puuttumiseen perustuva raiskausrikosta koskevan sääntelyn kirjoittamistapa korostaisi raiskauksen luonnetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien loukkauksena. Valiokunta on tämän johdosta katsonut, että valmisteltaessa jatkossa rikoslain 20 luvun uudistuksia on syytä arvioida mahdollisuudet kehittää raiskauksen tunnusmerkistöä tähän suuntaan (PeVL 6/2014 vp, s. 5/II).

Neljänneksi voidaan todeta, että eduskunnan lakivaliokunta on hiljattain törkeää lapsenraiskausta koskevaa ehdotusta (HE 212/2018 vp) käsitellessään tarkastellut laajasti seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn uudistamistarpeita. Tässä yhteydessä valiokunta kiinnitti nimenomaisesti huomiota siihen, että suostumuksen asemaa raiskausrikosta koskevassa sääntelyssä on syytä vahvistaa. Tämä tulee valiokunnan mukaan tehdä osana rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta

(LaVM 24/2018 vp, s. 23). Eduskunta hyväksyi lakivaliokunnan ehdotuksesta asiaa koskevan lausuman (LaVM 24/2018 vp, s. 38 ja EV 305/2018 vp, s. 1).

Edellä todetun perusteella kansalaisaloitteen tavoitetta voidaan pitää perusteltuna ja hyväksyttävänä. Raiskausrikosta koskeva sääntely tulisi muotoilla tavalla, joka suojaa nykyistä paremmin seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Tämä voidaan nähdäkseni toteuttaa muuttamalla raiskausrikosta koskevaa sääntelyä tavalla, joka pyrkii nykyistä paremmin ottamaan huomioon toisen suostumuksetta tai vastoin toisen ilmaistua tai havaittavissa olevaa tahtoa tehdyt seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat teot.

Suostumusperustaisen mallin mahdolliset toteuttamistavat

Raiskausrikoksen tunnusmerkistön määrittely tavalla, joka nykyistä paremmin ottaa huomioon toisen suostumuksetta tai vastoin toisen ilmaistua tai havaittavissa olevaa tahtoa tehdyt seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat teot voidaan toteuttaa ainakin kahdella tavalla. Käsiteltävänä olevassa kansalaisaloitteessa on omaksuttu malli, jossa sukupuoliyhteys vastoin toisen suostumusta säädetään rangaistavaksi ja tämän jälkeen säädetään tarkemmin tilanteista, joissa suostumuksen ei voida katsoa olevan käsillä. Tämänkaltainen malli on omaksuttu hiljattain Ruotsissa (BrB 6 Kap. 1 §). Toinen mahdollisuus olisi sellainen, jossa rangaistavaksi säädettäisiin vastoin toisen ilmaistua tai havaittavissa olevaa tahtoa toteutettu sukupuoliyhteys. Tämänkaltainen malli on omaksuttu hiljattain Saksassa (StGB § 177).

Edellä on todettu, että eduskunnan lakivaliokunta on korostanut, että myös kansalaisaloitteiden käsittelyn yhteydessä on huomattava, että ollakseen hyväksyttävää ja legitiimiä lainsäädännön on täytettävä tietyt oikeudelliset reunaehdot, jotka seuraavat perustuslaista, kansainvälisistä velvoitteista, lainsäädännön perusperiaatteista sekä oikeudenalakohtaisesta sääntelytraditiosta (LaVM 31/2014 vp, s. 2/I). Tämän lähtökohdan mukaisesti toteutettavassa rikoslain 20 lukua koskevassa lainvalmistelutyössä olisi nähdäkseni perusteltua valita sellainen tunnusmerkistön muotoilutapa, joka parhaiten soveltuu suomalaiseen rikosoikeudellisen lainsäädännön kokonaisuuteen ja noudattaa parhaalla mahdollisella tavalla vakiintuneita rikosoikeudellisia sääntelytraditioita sekä kriminalisointiperiaatteiden rikosoikeudelliselle lainsäädännölle asettamia vaatimuksia. Jos rikoslakiin sisällytettäisiin keskeistä oikeushyvää suojaava rikosoikeuden ydinalueelle kuuluva säännös, joka merkittävästi poikkeaisi kirjoittamistavaltaan ja muotoilultaan sekä lainsäädännölliseltä ideologialtaan muusta rikosoikeudellisesta lainsäädännöstä ja vakiintuneesta rikosoikeudellisesta sääntelytraditiosta, tällä voisi nähdäkseni olla haitallisia niin sääntelyn legitiimiksi kokemiseen kuin rikoslainkäytössä ilmeneviä soveltamiseen liittyviä haittavaikutuksia.

Kansalaisaloitteessa ehdotettu rikoslain sääntely

Kuten edellä on todettu, käsiteltävänä olevassa kansalaisaloitteessa on kysymys lakiehdotuksen sisältävästä kansalaisaloitteesta. Koska oikeusministeriössä on tällä hetkellä käynnissä rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta valmisteleva hanke, selvää nähdäkseni on, että kansalaisaloitteessa ehdotettuja säännöksiä ei voida sellaisenaan hyväksyä. Tämän vuoksi kansalaisaloitteen sisältämän lakiehdotuksen yksityiskohtainen arviointi ei ole myöskään tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista, ottaen lisäksi huomioon, että ei luonnollisesti voida olettaa tai vaatia, että kansalaisaloitteen laatijoilla tulisi olla kokemusta lainvalmistelusta ja säädöstekstin laatimisesta.

Erikseen voidaan kuitenkin todeta, että rikoslain 20 luvun sisältämän sääntelyn on oltava yhdenmukaista myös rikoslain yleisiä oppeja koskevan sääntelyn kanssa. Tältä osin kansalaisaloitteen sisältämän rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momentissa käytettyä syyksiluettavuutta koskevaa muotoa ”törkeä piittaamattomuus” ei rikoslain 3 luvussa tunneta eikä sellaista muutenkaan Suomessa nimenomaisesti käytetä. Lisäksi raiskausrikossääntelyn ulottamisesta kattamaan tuottamuksellisia tekoja – mitä kansalaisaloitteessa tältä osin ilmeisesti tarkoitetaan – merkitsisi periaatteellisesti huomattavaa muutosta raiskausrikoksia koskevaan sääntelyyn niiden ollessa voimassa olevassa sääntelyssä vain tahallisena rangaistavia.

Rikoslain 20 luvun kokonaisvaltainen uudistaminen

Rikoslain seksuaalirikoksia koskevaa 20 lukua on uudistettu viime vuosina useaan otteeseen. Seksuaalirikoksia koskeva sääntely uudistettiin kokonaisuudessaan rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 1999 (HE 6/1997 vp ja LaVM 3/1997 vp sekä L 563/1999). Lukua on uudistettu tämän jälkeen useita kertoja pistemäisesti, mikä on johtanut siihen, että mikään luvun säännöksistä ei ole enää kokonaisuudistuksen mukaisessa muodossaan. Lukuun on myös lisätty useita uusia säännöksiä, jotka liittyvät osin kansainvälisten velvoitteiden voimaansaattamiseen mutta myös osin kansallisiin lainsäädäntöhankkeisiin. Viimeksi lukuun lisättiin törkeää lapsenraiskausta koskeva säännös (HE 212/2018 vp ja LaVM 24/2018 vp).

Eduskunnan lakivaliokunta on useassa yhteydessä kiinnittänyt huomiota tällaisen pistemäisen rikoslain tietyn kokonaisuuden uudistamisen ongelmallisuuteen (LaVM 37/2010 vp, s. 2/II, LaVM 43/2010 vp, s. 2/I, LaVM 4/2014 vp, s. 3 ja LaVM 24/2018 vp, s. 22). Valiokunta on käytännössään korostanut tarvetta seksuaalirikossäännösten kokonaisuudistuksen toteuttamiseen (LaVM 37/2010 vp, s. 2/II, LaVM 43/2010 vp, s. 2/I, LaVM 4/2014 vp, s. 3/I ja LaVM 24/2018 vp, s. 22). Valiokunta on pitänyt rikoslain tietyn sääntelykokonaisuuden tiheätahtista uudistamista ongelmallisena ja katsonut sen aiheuttavan huomattavia haasteita muun muassa rikoslain ajallista soveltuvuutta koskevan sääntelyn vuoksi (LaVM 4/2014 vp, s. 3/I). Edelleen valiokunta on korostanut sen tärkeyttä, että lainsäädäntö muodostaa selkeän ja mahdollisimman helposti hahmottuvan kokonaisuuden, jotta lain soveltamisen ennakoitavuus voidaan varmistaa ja jotta oikeudenkäynnissä voidaan varmistaa keskittyminen teon rangaistavuuden ja rangaistusarvon kannalta olennaisiin kysymyksiin (LaVM 4/2014 vp, s. 3).

Kansalaisaloitteen sisältämä lakiehdotus vaikuttaisi myös rikoslain 20 luvun sääntelyyn muuten kuin raiskausrikosta koskevin osin. Myös pakottamista seksuaalisen tekoon koskeva rikoslain 20 luvun 4 § on kansalaisaloitteen sisältämässä lakiehdotuksessa muotoiltu suostumusperustaisen tunnusmerkistömallin mukaisesti. Lisäksi kansalaisaloitteessa ehdotetaan, että seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva rikoslain 20 luvun 5 § kumottaisiin, koska sukupuoliyhteys asemaa tai uhrin riippuvuussuhdetta hyväksikäyttämällä tulisi kansalaisaloitteessa ehdotetun mukaan olla raiskauksena rangaistavaa. Tämänkaltaiset rikoslain 20 luvun kokonaisuuteen liittyvät arviointikysymykset ovat sellaisia, joita tyypillisesti on toteutettava tietyn rikosoikeudellisen sääntelykokonaisuuden kokonaisvaltaisessa uudistamishankkeessa, jotta vältettäisiin pistemäisestä uudistamisesta aiheutuvat edellä mainitut haittavaikutukset. Tässä on myös arvioitava, miten seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat moitittavuudeltaan mahdollisesti eriasteiset teot suhteutetaan rikoslain 20 luvun sisältämiin säännöksiin tavalla, joka ilmentää tekojen moitittavuuden

oikeasuhtaisuutta. Oma kysymyksensä on myös, miten yleinen seksuaalirikoksia koskeva sääntely suhtautuu lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevaan sääntelyyn.

Eduskunta onkin HE:n 212/2018 vp käsittelyn yhteydessä lakivaliokunnan ehdotuksesta (LaVM 24/2018 vp, s. 22–23 ja 38) hyväksynyt lausuman (EV 305/2018 vp, s. 1), jossa edellytetään rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta. Kuten edellä on todettu, oikeusministeriössä on keväällä 2019 käynnistetty rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta valmisteleva hanke. Selvää nähdäkseni on, että käsiteltävänä oleva kansalaisaloite, siinä esitetyt lainsäädäntöehdotukset ja niiden perustelut tulee ottaa huomioon oikeusministeriön asettaman työryhmän työssä, jossa rikoslain 20 luvun sääntelystä pyritään kansainvälisten velvoitteiden, valtiosääntöisten reunaehtojen, oikeusvertailevan tiedon, vakiintuneiden rikosoikeudellisten sääntelytraditioiden sekä oikeuskäytännöstä saadun tiedon perusteella laatimaan selkeä ja johdonmukainen kokonaisuus, myös rikoslain 20 luvun ulkopuolella olevat seksuaalirikoksia koskevat säännökset huomioon ottaen.

Lopuksi

Edellä esitetyn perusteella kansalaisaloitteessa esitetty tavoite seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan vahvistamisesta sekä suostumuksen aseman vahvistamisesta raiskausrikoksia koskevassa sääntelyssä on hyväksyttävä ja kannatettava. Koska eduskunta on hiljattain hyväksynyt samaa asiaa koskevan lausuman eduskunnan lakivaliokunnan ehdotuksesta ja koska oikeusministeriössä on käynnistetty asiaa koskeva lainvalmistelutyö, suostumuksen aseman vahvistamista sekä sitä, minkälaiseen rikosoikeudelliseen sääntelymalliin pohjautuen tämä toteutetaan, on perusteltua arvioida nimenomaan muun muassa sitä varten asetetun oikeusministeriön työryhmässä, joka valmistelee myös laajemmin rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta.

Helsingissä 15.11.2019

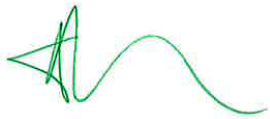

Sakari Melander
OTT, VT, rikosoikeuden professori